فەلسەفەی شۆڕشی خوێندکاران

ئیبراهیم حەیدەری

لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

ئەم مانگە (واتە مانگی ئایار)، ڕێکەوتی یادی چل ساڵەی شۆڕشی خوێندکاران و لاوان دەکات کە ساڵی 1968 لە ئەورووپادا تەقیەوە، بۆ خۆم لە نزیکەوە ئاگاداری هەندێ لە ڕووداوەکانی بووم. ئەم شۆڕشە بریتی بوو لە بزاوتێکی ناڕەزایەتی نیشاندان و ڕەتکردنەوەو ڕەخنەی کۆمەڵایەتی و شێوازێك لە شێوازەکانی پرۆسەی گۆڕان و گۆڕینی کۆمەڵایەتی و کلتوری، خەسڵەتی سەرەکیشی بریتی بوو لە گەشەکردنی هۆشیاری خوێندکاری، کە کەمتازۆر هاوشێوەی (هۆشیاری چینایەتی)یە لای کرێکاران لە سەدەی نۆزدەدا. بەم پێیە گەنجان و خوێندکاران بوون بە میراتگری ئەو ڕۆڵەی پرۆلیتاریا دەیگێڕا. ئەم قسەیەش لەو بۆچوونەی سۆسیۆلۆگی ئەڵەمانی "هربرت مارکۆزە"وە نزیکە کە جەختی لەسەر توانای ڕۆشنبیران و خوێندکاران دەکردەوە، بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری ڕیشەیی لە کۆمەڵگەدا.

سەرەتاکانی ئەم ئاقارە ڕەخنەییە لە ناوەڕاستی سەدەی پێشوودا دەستی پێکردو، ئەویش بە هەوڵی هەندێ سۆسیۆلۆگەوە دیار بوو کە دەیانویست لە جیهانی دوای دووەم جەنگی جیهانی بکۆڵنەوەو شرۆڤەی بکەن، جیهانێك کە بەهۆی کەڵەکەبونی پێشکەوتنی زانستی و تەکنۆلۆژیەوە، هێزی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەرەو هەڵکشانی زیاتر دەچوو، لە پای ئەمەش کۆمەڵگەی ئەمریکی وەرگۆڕا بۆ کۆمەڵگەیەکی بەرخۆری.

ئەو تیۆریە ڕەخنەییە شانی دا دابووە سەر زیادبوونی سانسۆر و نەمانی جیاوازی، لە نێوان چەپ و ڕاست و دەرکەوتنی سەرەتاکانی ئاوابونی سوسیالیزم و زاڵبونی کۆمەڵگە بەسەر زۆرێك لە کێشە جەوهەریەکانیدا، ئەمەش مانای وا بوو کە شوێنێك بۆ ململانێی ئایدۆلۆژی نەماوەتەوە، بەلاّم هەر هێندەی سەرەتای شەستەکان دەستی پێکرد، ئەو تەوژمی ئومێدو

گەشبینیەی بیرکردنەوەی هەندێ تیۆرسینی پەنجاکانی داگیر کردبوو، بەرەو کاڵبونەوە چوو، لەبەر ئەوەی هێزگەلێکی تازە دروست بوو کە دژی هێرشە سێ قۆڵیەکەی سەر وڵاتی میسر و جەنگی ڤێتنام و جەزائیر وەستانەوە، لەگەڵ هەڵوێست وەرگرتنی کرێکاران و رۆشنبیران دژی ستالینیەت، سەرەنجام ئەمانە بوونە هێزێکی ئۆپۆزسیۆنی تازە و بوونە خاڵی دەسپێك بۆ دروستبونی بزاوتێکی چەپی نوێ لە ئەوروپادا.

لە ئەمریکایش جوڵە و بزاوتی ڕەش پێستەکان کە بە بزاوتی مافە مەدەنیەکان ناسرابوون، بە ڕابەرایەتی "مارتن لۆتەر کینگ" و شۆڕشی کۆبا و بیرو بۆچونەکانی "گیڤارا" سەبارەت بە شۆڕشی نێو دەوڵەتی و سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە باشوری خۆرهەڵاتی ئاسیا، کاریگەری زۆری لەسەر دروستبوونی بزاوتی چەپی نوێ هەبوو، ئەمە سەرەڕای ئەو هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و ئابووری و کلتوریەی رۆژبەرۆژ هەستی نامۆیی لای گەنجان و خوێندکاران زیاتر دەکرد و زەمینەی پەیوەندیکردن و تێکەڵبونی بە بزاوتە خوێندکاریەکان خۆشتر دەکرد، تا لە رێگەی ئەوەوە بتوانن گوزارشت لەو رك و بێزاریە بکەن کە دەرهەق بە چۆنیەتی مومارەسەکردنی سیاسەتی ئەو سەردەم و قۆناغە هەیانبوو.

بیرو بۆچونی بیریارانی قوتابخانەی فرانکفۆرت و شیکاریەکانیان لە بواری کۆمەڵناسی رەخنەییدا، بە تایبەتیش "ئادۆرنۆ" و "مارکۆزە"، ڕۆڵێکی بەرچاویان لە جۆشدانی خوێندکاران و وروژاندنی پرسیارگەلێکی رەخنەیی و بیرو بۆچونی کۆمەڵایەتی نوێدا بینی، کە بە ئاشکرا ناڕەزایی و بێزاری خوێندکارانی بەرامبەر بەو سستمە کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆژیەی لە ئارەدابوو نیشان دەدا، هەروەها هۆشیاریان دەرهەق بەو مەترسیە قولانەی کە رەنگە چەکە ئەتۆمیەکان و هەڕەشەی بەردەوامی بەرپابوونی شەڕ دروستی بکەن. ئەم شتانە لەو دروشم و داخوازیانەدا رەنگی دایەوە کە خوێندکاران بەرزیان کردبووەوە، وەکو (باڵەبری شەڕ خۆشەویستی بکەین).

کۆی ئەم رووداووکێشانە، خوێندکاران و لاوانی بەخۆیەوە خەریك کردبوو، لە مەشدا زۆرێك لە رۆشنبیران و مامۆستایانی زانکۆکان بە تایبەت لە بەشەکانی کۆمەڵناسی و سیاسەت و ئەنسرۆپۆلۆژیا هاوخەمیان بوون، بە تایبەت دوای ئەو گۆڕانکاریانەی لە زۆربەی وڵاتانی خۆرئاوادا بەسەر سەندیکاکانی کرێکاراندا هات و بوون بە ڕێکخراوگەلێکی بیرۆکراسی و بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لەدامودەزگا سەرمایەداریەکاندا بوونە شەریکە بەشی قازانج و هەڵپەکردن. هەروەها مەسەلەی ئازادیەکان و یەکسانی و سەربەخۆیی زانکۆ و داخوازی بۆ چاکسازیکردن و بەشداریکردنی خوێندکاران لە بەڕێوەبردنی زانکۆ و ڕەخساندنی هەل لەبەردەمیاندا بۆ ئەوەی دەستیان لە دیاریکردنی چارەنوسی خۆیاندا هەبێت، لە گرنگترین ئەو داواکاری و دروشمانە بوون کە شۆڕشی خوێندکاران بەرزی کردبوونەوە، ئەمەش دەسپێکی هاتنە ئارای هۆشیاریەکی نوێ و گرتنە بەری تیۆریایەکی جیهانی بوو کە پێداگری لەسەر خواستی ئازادی و ئازادبوون دەکردەوە، بۆ ئەوەی خوێندکاران ڕۆڵێکی

سیاسـی و ڕۆشـنبیری تازەیـان لـە زانکـۆ و کۆمەڵگەدا هەبێت و لە ڕێی گۆڕینی کۆمەڵگەوە بتوانن جیهان بگۆڕن و چارەنوس لە دەستی خۆیاندا بێت، هیچ یەك لە مانەیش نایەتەدی، تەنها لە ڕێی ڕەتکردنەوەی ئەو سستمە باوو بونیادە کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆژیەوە نەبێت کە پـشتیوانی لـێ دەکـەن. هـەروەها بیروبۆچـونە شۆڕشگێڕیەکانی "هربرت مارکۆزە"، بوون بە سـیمبول و دروشـم و خوێنـدکاران بـەرزیان دەکردنـەوە و لــە خۆپیــشاندان و نــاڕەزایی دەربڕینەکانیاندا بەکاریان دەهێنان، ئەمە نەك هەر لە ئەڵەمانیادا بە تەنها بەڵکو لە ئەمریکا و فەرەنسا و وڵاتانی دیکەی ئەوروپیدا. چونکە "مارکۆزە" گوزارشتی لە بۆچون گەلێك کرد کە ئـەوانی دیکـە نـەیانتوانی باسـی لـێ بکـەن، ئەویش لە ڕێـی ئـازادکردنی فینۆمینۆلۆژیـای مارکسیزم، لەم کارەشیدا پشتی بە "هیگڵ" و "ســارتەر" بەســتبوو، وەك چــۆن پــشتی بــە "هۆســێرل"یــش بەســتبوو، بەتایبــەت لــە ڕەخنەگرتنیان لە زانست و تەکنۆلۆژیا، چونکە بەرەو پێشچونی زانست و تەکنۆلۆژیا نیشانی دەدات کـە ڕەوتـی کۆمەڵایـەتی لەسـەر بنـەمای سـەرمایەداری دامـەزراوە. هاوکـات لـە دۆخێکی وادا زانــست و تــەکنۆلۆژیا شــەرعیەت بــە پەیوەندیـەکانی دەسـەڵاتخوازی دەدەن، کارێـك کـەوا دەکـات دروسـتبوون و هاتنـە ئـارای هـەر ئەلتــەرناتیڤێکی نــوێ پــەکبخات. تــەنها ڕێگایـەکیش کـە لەبـەردەم تێپەڕانـدنی ئـەم دۆخەدا بێت، ناڕەزایی خۆبەخۆی تاکە پەراوێز نـشینەکانە لـە دژی ئـەو سـستمە سیاسـی و کۆمەڵایەتیەی لە ئارەدایە. ئەم دیدو بۆچونانە "مـارکۆزە"یـان کـردە فەیلەسـوفی شۆڕشـی خوێندکاران و سەرکردەی فیکری ئەو بزاوتە و تێزەکانیـشی بوونـە دروشمـی شۆڕشـگێڕانە. کاری ڕێکەوت نەبوو ئەو خوێندکارو لاوانەی لە واقعـی کۆمەڵایـەتی خۆیـان یـاخی بـوون، درك بەوە بکەن کە دید و بۆچوونەکانی "مارکۆزە"، بـە تایبـەت ڕوی ئـەوان دەگرێتـەوە و ئەمـەش وایـان لێـدەکات هەسـت بکـەن ڕێگـای ئـازادی بەڕویاندا کراوەیە.

بەمجۆرە دید و بۆچونەکانی "مارکۆزە"، زۆر بـەخێرایی لـە نێـوان گـەنجان و خوێندکارانـدا بڵاوبـووەوە و بـوو بـە ڕێنیـشاندەری شـۆڕش و ڕاپەڕینەکەیان کە یەکەمجار لە هەردوو زانکۆی (بێرکلــی) و (کالیفۆرنیــا) لــە ســاڵی 1965 دەسـتی پێکـرد، دوای ئـەوەی پۆلیس ڕێـی لەو خۆپیشاندانانە گرت کە لـە دژی شـەڕی ڤێتنام ئەنجام دەدرا. دواتر ساڵی 1968 لە پاریس لە مـانگی ئایـاردا شـۆڕش تەقیـەوە و دواتـر لــە هـاوینی هـەمان سـاڵدا فرانکفـۆرت و بـەرلینی گرتـەوە، تـا گەیـشت بـە ئیتاليـا و ئیـسپانیاو چیکۆسلۆڤاکیا و وڵاتی ئەوروپی دیکە.

خۆپیشاندانی گەورە شەقامەکانی پاریس و فرانکفــۆرت و بــەرلینی خۆرئــاوای گرتــەوەو پـــشێوی و تێکـــدان و کـــاری توندوتیـــژی لێکەوتـەوە، خوێنـدکاران لە ڕێـی ئـەو کارانەوە داوای ئازادی و خۆشەویستی و دیموکراسیان دەکرد. چەند گروپێکی بچوکیش لە کرێکاران و پــەراوێزخراو و زەحمــەتکێش و پەناهەنــدە و ژینگـە پارێزەکـان و.. هتـد، بەشـداری ئـەو خۆپیـشاندانەی خوێنـدکارانیان کـرد. کاتێـك دەســەڵاتداران نــەیانتوانی تــوڕەیی و یــاخی بـوونی ئەوانـە کـۆنترۆڵ بکـەن، بـە تونـدی ڕووبەڕویان بوونەوەو وەکـی کۆمەڵە چەتەیەکی ئـاژاوەگێر کـە ئامانجیـان تێکـدان و ئـاژاوە نانەوەیە، مامەڵەیان لەگەڵ کردن.

"رۆدی دۆتشکە" ڕابەری بزوتنەوەی خوێندکاران لە ئەڵمانیا و هەروەها "کوهن بندێت" سەرکردەی شۆڕشی ئایار لە پاریس، بۆچونیان دەربارەی شۆڕشی نێو دەوڵەتی سەرچاوەکەی "هربرت مارکۆزە"ی مامۆستایان بوو. چونکە "مارکۆزە" تەئکیدی دەکردەوە کە بزاوتی خوێندکاران شۆڕشێکە دژ بە دەسەڵات و سەرکوتکردن، لەبەر ئەوە پێویستە شۆڕشی خوێندکاران شۆڕشێکی ڕادیکالآنە بێت، بۆ بەگژاچوونەوەی ستەم و چەوساندنەوەو دەسەڵاتی کۆمەڵگەی سەرمایەداری کە وەك یەك ئازادی تاکە کەس و کۆمەڵگە پێشێل دەکات.

هەروەها ڕەخنەشی ئاڕاستەی سوسیالیزمی تەقلیدی کرد و داوای دەست بەرداربونی چەمکە تەقلیدیەکانی کرد. "مارکۆزە" سوسیالیزم وەکی خۆی ڕەتناکاتەوە، بەڵکو ئەوەی ڕەتی دەکاتەوە سوسیالیزمی تەقلیدیە لە ئەوروپاو ئەمریکاشدا ئەوەی ڕەخنەی ئاڕاستە دەکرد هەر بە تەنها زانکۆ نەبوو، بەڵکو کۆی کۆمەڵگەی سەرمایەداری بوو. "مارکۆزە" لەو قۆناغەدا لە نێوان بەرلین و فرانکفۆرتدا لە هاتوچۆدا بوو، لە ناو زانکۆکانی ئەڵمانیادا لێکچەر و وتارەکانی دەدا و هەر خۆشی ڕابەرایەتی خۆپیشاندانی خوێندکارانی دەکرد، لە دژی دامودەزگاکانی ئەمریکا لە ئەڵمانیا، وەك ناڕەزاییەك لە دژی شەڕی ڤێتنام.

لەلایەکی ترەوە "لە ڕۆدی دوتشکە" بەردەوام جەختی لەسەر گۆڕینی چەمکە تەقلیدیە باوەکان دەکردەوە، ئەویش لە ڕێی ڕەخنەگرتن و ناڕەزایی نیشاندانە دژی دەسەڵاتی خۆسەپێنەرانەی کۆمەڵگەی سەرمایەداری بە تایبەتی، ئەو دەسەڵاتە خۆسەپێنەرەی ئازادی تاکەکەس و کۆمەڵ سنوردار دەکات. هاوکات "دوتشکە" وەها سەیری مەسەلەی ئازادی و رزگاربوونی دەکرد کە مەسەلەیەکی جیهانی سەرتاسەریەو، دوپاتی دەکردەوە کە ناکرێت ئازادی لە ئەوروپا جیابکرێتەوە لە ئازادی لە وڵاتانی دیکەی جیهاندا. هەروەها پێی وابوو زانکۆ تەنها بۆتە دەزگایەکی بیرۆکراتی و خۆی خستۆتە خزمەت کۆمەڵگە و ئەو سستەمەی لە ئارەدایە، بەبێ ئەوەی ئاگاداری قەیرانەکانی خۆی بێت و بە قوڵی تێی بگات. ئەگەر گەندەڵی زانکۆی گرتبێتەوە، ئەوا ڕەنگدانەوەی گەندەڵبونی کۆمەڵگە و دامودەزگاکانیەتی. بزاوتی خوێندکاران و لاوانیش هیچ نییە جگە لە هەوڵێك بۆ گۆڕینی کۆمەڵگە، لەبەرئەوەی پەرچەکردارەبەرامبەر ئەو دیاردەی نیگەرانی و تێئاوارەبونەی گەنجان دوچاری بوون و کۆمەڵگەی بەرخۆری دەیسەپێنێت بەسەریاندا.

هەرچی "کوهن بندێت"ی سەرکردەی شۆڕشی خوێندکارانی شاری پاریسیشە، ئەوا دوای تەنگ و پێهەڵچنینی لەلایەن پۆلیسەوە، پاریسی بەجێ هێشت و ڕوویکردە شاری فرانکفۆرت لە ئەڵمانیا. ئەم پێیوابوو شۆڕش لە زانکۆکانەوە دەست پێدەکات و بە شۆڕشکردن بەسەر سستەمی کۆمەڵایەتیدا کۆتایی دێت. بەبۆچونی "کۆهن بندت" زانکۆ دوو ڕۆڵی دژبەیەك دەگێڕێت، یەکەمیان ئەوەیە کە مەعریفە و زانینمان دەداتێ و مەڵبەندێکە تیایدا تیۆریا زانستیەکان بەشێوەیەکی سەربەخۆ گەشەی تیا دەکەن و برەو دەکەن، بەڵام ڕۆڵی دووەمیان ئەوەیە کە دەبێتە دەزگایەکی بیرۆکراتی و دەستی کار و فەرمانبەر ئامادەدەکات، بۆ ئەو سستەمە کۆمەڵایەتیەی پێویستی پێیانە. لە ئێستادا

سستمی سەرمایەداری و بازاڕی ئازاد و وایکردووە، ڕۆڵی ئابووری زانکۆ گرنگی زیاتری پێبدرێت، ئەمەش لەسەر حسابی زانست و زانینە.

دوا جار دەبێت بڵێین، لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە بزاوتی خوێندکاران و لاوان، تەواوی وڵاتانی ئەوروپای گرتەوە، بە تایبەت فەرەنسا و ئەڵمانیا و ئیتاڵیاو تەنانەت وڵاتانی سوسیالستی و هەندێ لە وڵاتانی جیهانی سێهەمیش لەو پرۆسەیە بێبەش نەبوون. بەهۆی ئەو هەستی ترس و نیگەرانیە لە ئایندە، خوێندکاران و لاوان ئەو کەرەسە شل و نەرمەی جاران نەمابون کە بە هەموو ئەو شتانەی دەخرایە بەردەستیان و پێیان دەوترا ڕازی بن و پەسەندیان بکەن، بەبێ ئەوەی هۆکارەکانیان بزانن.

ئەمڕۆ و بەبۆنەی تێپەڕبونی چل ساڵ بەسەر مردنی "دۆتشکە"دا، لە ئەڵمانیا شەقامێکیان بەناوی ئەوەوە ناونا، ئەو شەقامە لە شاری بەرلینەو چل ساڵ لەمەوبەر یەکێك لە پیاوانی ئاسایش لە کاتی خۆپیشاندانەکاندا، لەسەر ئەو شەقامە سێ فیشەکی نا بەسەریەوە، بەڵام وا ئەمڕۆ شەقامەکە بە ناوی "ڕۆدی دۆتشکە"وە ناودەنرێت.

سەرچاوە:

الحياة 2008/5/20